

КОНЦЕПТИ ІДІОСТИЛЮ ЛЕОПОЛЬДА СТАФФА (НА МАТЕРІАЛІ РАННІХ ЗБІРОК «SNY O POTĘDZE» ТА «DZIEŃ DUSZY»)

Сучасна лінгвістична наука приділяє особливу увагу проблемам вивчення когнітивної діяльності людини в її лінгвістичній репрезентації. Дуже цікавим із цього погляду є авторський поетичний текст, у якому відображено не лише особисте сприйняття світу автором, а й певні актуальні в період активної діяльності поета ідеї, які в зазначеному контексті можна назвати концептами. У статті розглянуто основні концепти поезії Леопольда Стаффа, зібраних у томах «Sny o potędze» (1901) та «Dzień duszy» (1903).

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, образ, символ, свідомість, вербалізація, Леопольд Стафф, декадентські настрої, поезія, картина світу, авторська мова.

Współczesne badania lingwistyczne szczególną uwagę zwracają na problemy działalności kognitywnej człowieka w jej lingwistycznej interpretacji. Bardzo ciekawym z tego punktu widzenia jest poetyczny tekst autorski. Przecież odzwierciedla on nie tylko osobiste autorskie widzenie świata, ale też pewne nurty społeczne aktualne w chwili aktywnej działalności poety, które w tym kontekście tym nazwać można konceptami. W artykule rozpatrzone zostały podstawowe koncepty poezji Leopolda Staffa, zebranych w tomach «Sny o potędze» (1901) i «Dzień duszy» (1903).

Słowa kluczowe: Kognitywna lingwistyka, koncept, obraz, symbol, świadomość, werbalizacja, Leopold Staff, nurty dekadencje, poezja, kartyna świata, język autorski.

Modern linguistic studies focus special attention on the problems of the study of human cognitive activity in its linguistic interpretation. The poetic text is very interesting from this point of view. It reflects personal perception of the world as well as some ideas which are actual at the moment of vigorous activity of author. In this context we can name these ideas as concepts. Basic concepts of the poetry collected in the books of Leopold Staff «Sny o potędze» (1901) and «Dzień duszy» (1903) have been examined in the article.

Keywords: Cognitive linguistics, concept, image, symbol, mind, verbalization, Leopold Staff, decadent's spirit, poetry, worldview, language of author.

Останніми роками лінгвістика все частіше змінює свою спрямованість. Замість вивчати мову саму в собі дослідники все більше орієнтуються на людину як носія мови. Тож сучасна лінгвістична думка зіткнулася з необхідністю виникнення нового терміна, необхідного для позначення змістового боку мовного знаку, який би розширив традиційне поняття значення та сенсу і органічно поєднав би психологічні та лінгвістичні категорії.

Активні мовознавчі дослідження 90-х років ХХ століття спричинили появу багатьох понять, серед яких «концепт», «лінгвокультурема», «міфологема», «логоепістема». Та найбільш життєздатним виявився саме концепт, ставши ключовим поняттям когнітивної лінгвістики.

На сьогоднішньому етапі розвитку когнітивної лінгвістики поняття «концепт» відноситься до числа нечітко визначених категорій, адже сам термін є відносно новим і не має однозначного визначення.

Лінгвістичний енциклопедичний словник твердить, що «поняття (концепт) — явище

того ж порядку, що і значення слова, але розглядається в іншій системі зв'язків: значення в системі мови, поняття — в системі логічних відношень та форм, що досліджуються як у мовознавстві, так і в логіці» [4, с. 384].

Філософський енциклопедичний словник визначає концепт як одну з логічних форм мислення на протигагу судженню та висновку, які складаються з понять. Проводиться межа між поняттями, якими ми користуємося в повсякденному житті, та поняттями логіки. Відзначено, що у мисленні народу або окремо взятої людини поняття утворюються не шляхом сприйняття та об'єднання притаманних групі предметів однакових ознак, а завдяки тому, що сприймаються та перероблюються поняття суттєвої властивості речей [1, с. 354].

Найповніше, на нашу думку, визначення поняття «концепт» дає Е. С. Кубрякова. У її розумінні «концепт — це термін, що служить для роз'яснення ментальних і психічних ресурсів людської свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини;

оперативно-змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, що відображена в людській психіці [3, с. 90].

Отож, основними інваріантними ознаками поняття «концепт» є:

- мінімальна одиниця людського досвіду в його ідеальному уявленні, відображена за допомогою слова, яка має польову структуру;

- основні одиниці обробки та передачі знань;

- наявність гнучких змістовних кордонів;

- концепт є соціальним, при цьому асоціативне поле зумовлює його прагматику;

- культурна маркованість [5, с. 47].

Організація концепту складна і включає поняттєві й культурні складники: вихідну форму (етимологія), основні змістові ознаки (асоціації та оцінки). Концепт формується у свідомості людини з її чуттєвого досвіду, предметної діяльності, мисленневих операцій з уже наявними у свідомості індивіда концептами, пізнання мовних одиниць.

Концепт народжується як образ у свідомості, але завдяки вербалізації стає публічним, доступним кожному читачеві. Він складається з окремих ознак об'єктивного чи суб'єктивного світу, диференційовано відображених у мові [5, с. 52–55].

Вирішальним фактором у дослідженні творчої індивідуальності письменника є мова. При дослідженні ідіостилю найважливішими є такі властивості мови, як творчий характер, функціональна спрямованість, роль у відображенні авторського бачення світу. Художній текст відображає авторські уявлення, концепції, досвід, ціннісні орієнтири та особисті ознаки, детерміновані генетично, культурно та соціально.

Тож, спробуємо розглянути творчу індивідуальність Леопольда Стаффа, спираючись на основні концепти, що зустрічаються у його ранній творчості — віршах, зібраних у виданнях «*Sny o potędze*» (1901) та «*Dzień duszy*» (1903). Обидва цикли були створені під впливом молодопольських настроїв, тому їм притаманні занепадницькі й песимістичні настрої, дух розчарування та переосмислення цінностей. Водночас Стафф у своїх ранніх поезіях шукає виходу, рішення, не піддається сповна декадентським ідеям. В обох збірках бачимо не лише світосприйняття автора, а й певну систему концептів, якими, скоріше за все, в цей період мислив Леопольд Стафф і які, безумовно, відобразив у віршах.

Збірка «*Sny o potędze*» відзнаменувала початок нової епохи польської літератури. Цей дебют містив бунтівні ідеї, передані, як не парадоксально, поетичною мовою. Через що багато хто дорікав Стаффові, що діонісійські злети невластиві його природі, а поетична збірка, яка мала б підкреслити стихійність віршів, занадто холодна. Незважаючи на велике значення збірки «*Sny o potędze*» для літератури молодого епохи, сама її лірична схема сьогодні оцінюється як банальна і вторинна. Сам автор визнав в одній із програмних статей, що, будучи одним із «наймолодших», застав сум декадансу, але не хотів відчувати його особисто.

Збірка «*Dzień duszy*» також відзначається пошуком життєвої позиції і продовжує декадентські настрої збірки «*Sny o potędze*». Видання демонструє, як серйозно Стафф сприймав перехід від ніцшеанської зверхності й декадентської безпорадності до повноти життя і яких зусиль мала докласти екзистенціальна натура, аби сповна реалізувати цей перехід.

Ідіостилю Леопольда Стаффа у перших двох збірках властивий певний набір концептів, які мандрують із поезії в поезію, щоразу розкриваючись новими гранями. Варто звернути увагу на те, як автор сприймає процес творення. У більшості віршів читається концепт безсонної **ночі** як періоду особливого провидіння, моменту, в якому власне народжується твір. «*W nocie bezsenne // Otwórz swej duszy złote podwoje, // Niechaj w nie wejdą bladych mar roje*». Та у такі ночі народжується ще й істина, щось, що є найважливішим у житті: «*Oto po nocy dzikiej obłądnymi snami, // Nikczemny, nędzny budzę się z rozpaczy szalem, // Że chwilę życia mego największą przespałem!*». Ніч — найпотаємніша пора доби. Вночі автор або спить, боячись прогавити щось найважливіше у житті, або творить, або мріє і кохає.

Цікавим є концепт **кохання** у блоці інтимної лірики Леопольда Стаффа. Його кохана приходить, аби заспокоїти, втішити, надихнути, нагадати про втрачене щастя, воскресити змушену, поховану під зів'ялим листям віру. Кохана Стаффа не має обличчя, не має імені, але від кожної поезії про неї віє чи то спокоем, чи то безмежним смутком, тугою.

Душа і серце також зустрічаються у багатьох творах як два самостійні концепти. Але їх значення для автора часто перегукуються. Іноді бачимо, що «*Dusza moja to puchar, co złoto swej treści // Przelewa rozpienionym, wezbranym nadmiarem*. А часом «*O, jak ostrożnie niosę*

ciche serce moje... // O, jak ostrożnie niosę mój puchar z kryształu». Можна зробити висновок, що як душа, так і серце для Стаффа є стрижнем, внутрішнім світом, власним багатством, «bezkształtną masą kruszców drogocennych», із яких і кується те, що Стафф в одному з віршів називає «niebywałym kościołem, przygniatającym groźną potęgą ogromu».

Говорячи про метафізичні поняття, не можна згадати **мрію**. Вона для Леопольда Стаффа є чимось магичним. Саме мрія у розумінні автора дозволяє людині поглянути на навколишній світ крізь призму магичного. Дівчина-мрійниця, з острахом зазираючи у криницю, бачить, як «nurki jakiś złoty skarb niosą, jakieś cudne kwiaty, których nadrąba dnie w porostach wodnych, i dziwne klejnoty».

Дуже цікаво в поезіях Стаффа передані пори року та природні явища. Якщо це **зима**, то усі її настрої і кольори зображуються повною мірою, надзвичайно яскраво — тут і білизна, і сирість, і сивина, і срібло («park, ubielon śnieżnym zimy kwieciami», «mróz, biały ojciec zimy, starzec siwy», «biały park w szarą ciszę pogrążył się cały», «dźwięk srebrny, nieuchwytny»). Але поряд із візуальним відтворенням дійсності не можна не помітити аудіальний. Так, наприклад, **осінній дощ** передається звуконаслідуванням «To w szyby deszcz dzwoni, deszcz dzwoni jesienno // I pluszcze jednaki, miarowy, niezmienny, // Dżdżu krople padają i tłuką w me okno...». У всіх поезіях природа лиш передає настрій, є фоном для основної ідеї. Так, у поезії «Deszcz jesienno» дощ уособлює декадентські занепадницькі ідеї, є фоном для скорботи автора за чимось втраченим. А ось зиму Стафф сприймає щоразу інакше. То вона символізує білосніжне і чисте кохання, то смерть і втрату коханої людини.

Згадуючи природу, не можна не згадати **море і гори**, які величчю своєю нагадують поетові процес творення і власні амбіції та ідеї. Свою лірику Стафф бачить широкою, наче море, та непохитною, наче гори. «Sen o morzu», «Sen o górach», «Sen nieurodzony» не просто проводять паралелі між творчістю та образами стихій, вони ще і повертають нас до ідеї творен-

ня уві **сні**, у стані марення, «by sen z ognia wcielić w marmuru odłamie».

Час від часу у творах Леопольда Стаффа з'являється **смерть**, яку поет усіляко намагається перемагти. І перемагає, розбивши **пісочний годинник**. «Nie mrą ludzie! Próżno starucha żebracza // Klnie, próżno kleją szczątki szkła jej palce grube...». Не можна не звернути увагу на символ пісочного годинника, символ плинності часу, неминучості кінця. Досить яскраво постає смерть в іншому вірші — «pani ciemna chmur, trosk i starości», котра водночас уособлює ніч, морок, зло. Але духовна сила, праця і творчість у кожній поезії перемагає морок, і серце автора стає всесвітом («cały wszechświat będzie wielkim sercem mym»).

Крім універсальних образів, у збірках Стаффа з'являються й **античні концепти** Психеї, Фавна, русалки, Діоніса. А ще власне **польські символи** — берези, орла, родючої землі, налитого колоса, криниці.

Отож, термін «концепт» є дуже актуальним для сучасної лінгвістики. І викликано це тим, що все частіше дослідники розглядають мову не як абстрактне, об'єктивне явище, а як спосіб передачі інформації. А якщо говорити про передачу інформації, то не можна забувати про носія цієї інформації, який вкладає у своє мовлення ще і власний досвід, відображає власну картину світу. Мова поезії з цього погляду є дуже цікавою, адже автор-поет під час написання лірики дозволяє собі передати дійсність, застосовуючи певні образи, концепти, художні засоби, часто відірвані від об'єктивної дійсності. І поетична мова, на нашу думку, є особливо цікавою з погляду дослідження основних концептів. Лірика Леопольда Стаффа дуже багата з погляду художніх засобів, але нашим завданням було вичленити серед усіх метафор, алегорій, персоніфікацій ключові концепти. Душа, серце, кохання, мрія, сон, ніч, смерть — метафізичні концепти, яскраво відображені у збірках «Sny o potędze» та «Dzień duszy» (1903). Гори, море, зима, осінній дощ, зима — природа, яку бачив Леопольд Стафф, створюючи вірші і відображаючи свою суб'єктивну дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваськевич М. О. Сучасні підходи до вивчення авторського ідіолекту та ідіостилу. Гуманітарний вісник [Текст]: зб. наук. пр.: у 2 т. Чис. 11. Серія: Іноземна філологія Т. 2. Проблеми сучасної лінгвістики / М. О. Іваськевич / Черкаський держ. технол. ун-т. — Черкаси : Видавництво ЧДТУ, 2007. — С. 360–364.

2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М., Наука, 1987. — 263 с.

3. Кубрякова Е. С. Концепт. Концептуализация / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. — М. : Филологический факультет МГУ, 1996. — С. 90–94.

4. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 683 с.
5. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В. А. Маслова. — М. : Флинта: Наука, 2004. — 296 с.
6. Мухин Н. Ю. Вводные компоненты и индивидуальный стиль автора / Н. Ю. Мухин // <http://frgf.utmn.ru/last/No16/journal.htm>.
7. Пищальникова В. А. Концептуальный анализ поэтического текста / В. А. Пищальникова. — Барнаул, 1991.
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова. — Воронеж : Изд-во «Истоки», 2002. — 59 с.
9. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. — М. : Флинта: Наука, 2003. — 696 с.
10. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. — М. : Сов. энциклопедия, 1983. — 840 с.
11. Энциклопедия Кругосвет // http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/IDIOSTIL_INDIVIDUALNI_STIL.html.
12. Grzegorzczkova Renata. Pojęcie językowego obrazu świata. — Językowy obraz świata — wydanie drugie poprawione pod red. Barbary Paprockiej / Renata Grzegorzczkova // Wydawnictwo Uniwersytetu Marie Curie-Skłodowskiej. — Lublin, 1999.
13. Staff Leopold. Антологія — невидана. Опр. Р. Радішевським.